

Bolotnik en Poludnitsa: de Moerasgeest en de Middagvrouw in het Oosten en het Westen

Elise Vos

Inleiding

In het nummer 1/2 uit 2008 van *Van Mensen & Dingen* kregen we een eerste inkijk in de Russische demonologie. De oude Russen vereerden immers heel wat natuurvormen, waarin ze hogere machten vertegenwoordigd zagen. We bespraken reeds verschillende geesten, o.a. de waternimf (rusalka), de bosgeest (ljesjij), de badgeest (bannik), de huisgeest (domovoj), de watergeest (vodjanoj), de schuurgeest (ovinik), de veldgeest (poljevoj), de vuurdraak (ognennyj zmej) en de tot de verbeelding sprekende Kikimora.

Alle wezens konden verbonden worden aan een locatie (bv. woning, badhuis, schuur), natuurverschijnsel (bv. bron, waterloop, geluiden in het bos) of element (bv. vuur, lucht). Het geloof in dergelijke geesten diende als bron van kennis of verklaring waarom bepaalde dingen gebeurden (bv. waarom een schuur plots in brand was gevlogen) die de mensen niet konden verklaren en als afschrikmiddel (en niet alleen voor kinderen) om iemand voor een mogelijk gevaar te behoeden of van een duistere plek weg te houden.

Het Russische geestenrijk is erg uitgebreid en rijk geschakeerd. Van bepaalde wezens bestaan verschillende varianten of tegenstrijdige beschrijvingen en opvattingen, maar elke nuance heeft zijn eigen waarde in het geheel dat we volkscultuur noemen. In deze bijdrage laten we nog enkele interessante verschijningen aan bod komen, die een mooie aanvulling vormen op het eerste artikel met betrekking tot dit onderwerp en proberen een parallel te trekken met onze westerse folkloristische opvattingen en tradities.

De traditionele mythologische opvattingen van de Russen zijn het best

bewaard gebleven in het Russische Noorden, in de Oekraïense Karpaten en in Polesje. Polesje is een gebied dat enkele zuidelijke Russische regio's, een strook tot de westelijke grensgebieden van Polen, het zuiden van Wit-Rusland en het noorden van Oekraïne omvat. Polesje wordt vaak als het oervaderland van de Slaven beschouwd. Daarom zijn de oude tradities en overleveringen die daar bewaard zijn gebleven, heel belangrijk voor een goed begrip van de Russische mythologie. (1)

Aan onze reeks geesten, verbonden met de dagelijkse leefwereld van de eenvoudige Russische boer en met de natuurelementen en -verschijnselen die hem omringden, zullen we in deze bijdrage de *bolotnik* en de *poludnitsa* toevoegen.

1.1 De bolotnik (болотник)

De bolotnik of bolotjanik (болотьяник) kan net als alle andere verschijningen eenvoudig gelokaliseerd worden; hij is onlosmakelijk verbonden met zijn 'habitat' en verleent een extra dimensie en verklaring aan een eenvoudig natuurfenomeen. Net als de ljesjij of bosgeest onlosmakelijk verbonden is aan het bos, is de bolotnik verbonden aan zijn moeras. (2)

Het moeras is, net als de bossen en de steppen, een typisch onderdeel van de oude Russische natuur en heeft bijgevolg een plaatsje gekregen in de folkloristische geloofsopvattingen. Aangezien de moerassen gevaarlijk konden zijn, werd aan dit natuurverschijnsel een veiligheidsmechanisme gekoppeld, namelijk de bolotnik of moerasgeest.

Deze naam is afgeleid van 'boloto' (болото), wat moeras betekent. Maar de huidige betekenis van bolotnik is verschoven naar watersnip.

Deze geest is logischerwijze verbonden met het element water. Maria Eremenko deelt hem in onder de categorie van de vodjanoj. Zij categoriseert hem namelijk als "een watergeest, een soort van njezjit' (нежить), die in de moerassen leeft". (3) Een 'njezjit' is een mythologisch wezen met de gestalte van een mens. "Nje" (не) staat voor de negatie en "zjit" (жить) is een werkwoord dat "leven" betekent.

Aan het moeras zijn in de Russische taal verschillende spreekwoorden gewijd, bijvoorbeeld “als een duivel in het moeras” zitten. Deze geest kon ook met verschillende namen aangeduid worden: ‘bolotnyj’ (болотный), ‘bolotnyj dedko’ (болотный дедко) en ‘sjut bolotnyj’ (шут болотный). Al deze benamingen zijn afgeleid van het woord voor moeras.

Van deze verschijning wordt gezegd dat hij grimmig, naargeestig, somber, duister, roerloos en star is en op de bodem van het moeras zit. Hij heeft geen ogen, wat ook niet nodig is, en hij is niet te onderscheiden van zijn omgeving. Hij is namelijk bedekt met een laag modder en slijk. Van bovenaf naar beneden hebben zich algen, slakken en schubben vastgezet. Andere bronnen beweren dat hij eruit ziet als een mens, met grijs haar, lange armen en met een gekrulde staart. In tegenstelling tot andere onreine geesten kan hij zijn uiterlijk niet veranderen. De nadruk ligt hier dus duidelijk op het vieze en vuile van de omgeving.

Het doel van deze verschijning is mensen en dieren naar het moeras te lokken en hen zo te doden. Hij lokt zijn slachtoffer door als een eend te kwaken of als een koe te loeien. Of hij kreunt, zucht of schaterlacht om de aandacht te trekken. Wanneer zijn slachtoffer komt vast te zitten, grijpt het monster hem bij de benen en trekt hem omlaag.

De bolotnik leeft alleen en heeft dus geen vrouw of kinderen. Hij sterft bij het droogleggen van het moeras of wanneer het moeras dichtvriest in de winter. (4)

De Oost-Slaven vereerden hun moerassen, of eerder de machten die erin schuilgingen, dan ook. Het waren gevaarlijke en dus machtige plaatsen en bijgevolg brachten ze offers aan de duivels, moerassen en bronnen die hen omringden.

Soms beschouwde men de bolotnik als een variant van de vodjanoj of watergeest of zelfs van de ljesjij of bosgeest, die we beiden reeds uitgebreid besproken hebben in onze vorige bijdrage over dit onderwerp. (5) Zoals we in de voorganger van dit artikel zagen, leefde de vodjanoj immers ook op onveilige plaatsen, namelijk in diepe kuilen op de bodem van de wateren en op plaatsen die gevaarlijk waren voor zwemmers. Men mocht ook niet op het middaguur gaan zwemmen. Dan bestond het gevaar dat de overmoedige zwemmer meegesleurd werd naar het onderwaterrijk. Dit is dezelfde handelwijze als van de moerasgeest.

Een gemakkelijke prooi voor dit monsterachtige wezen was de voorbijganger die op een herdersfluit speelde. Bovendien vreesde de bolotnik de donderslagen niet, zoals andere onzuivere geesten wel deden, omdat deze hun krachten verloren, wanneer ze het oppervlak van het moeras raakten. (6)

De Wit-Russen maken een onderscheid tussen verschillende moerasgeesten. Volgens hen was de oudste de orzjavinik (оржавиник). Zijn naam is afgeleid van het woord “orzjavin” (оржавинь); dit is een moeras met roestplekken op het water door het erin opgeloste ijzererts. Deze variant is bedekt met een vuil rossige vacht (de kleur van roest) en heeft een dikke buik en dunne beentjes. Wat jonger is de bagnik (багник), de meester van de ‘bagno’, een vies, somber en nors wezen dat roerloos op zijn eentje op de bodem zit te wachten om toevallige voorbijgangers bij de benen vast te grijpen. Een ‘bagno’ (багно) is een turf- of veenmoeras waar geen planten groeien. Je kon de bagnik ontdekken via de luchtbelletjes die naar de oppervlakte schoten en door de kleine, flauwe vuurtjes (!) die er soms te zien waren. Tot slot was de jongste van de moerasduivels gewoon de bolotnik. Alle benamingen die we reeds zagen, betroffen een mannelijk wezen. Maar het volk in het Russische Noorden voorzag de moerassen daar niet van een mannelijke geest, maar vaak van een vrouwelijke, namelijk de bolotnitsa (болотница). (7)

Het oude Rusland, vroeger bekend onder Kiëv-Roes en later Mosковиë, is een heel uitgestrekt en geografisch en demografisch erg heterogeen gebied. Vandaar dat er voor bepaalde entiteiten verschillende namen bestaan en dat “waarnemingen”, beschrijvingen en dergelijke vaak uit elkaar lopen.

1.2 De dwaallichtjes

De dreiging van de bolotnik komt ook voor in de Westerse volkscultuur, namelijk onder de vorm van de dwaallichtjes, die boven de moerassen zweven. Zoals de naam suggereert – ze dwalen of laten mensen verdwalen – is het soms ook gevaarlijk hen te volgen. Maar ook deze geesten zijn door een eenvoudig natuurverschijnsel te verklaren.

Walter Gerlach definieert een dwaallicht als een lichtverschijnsel dat waargenomen wordt boven kerkhoven, venen en moerassen. Het fenomeen krijgt in verschillende talen een naam: “will o’ the wisp”/ “jack o’ lantern” in het Engels, “feu follet” in het Frans, “fuoco fatuo”/ “cularsi” in het Italiaans en “irrbloss” in het Zweeds. Het Engelse “marshfire” leunt nog het dichtst aan bij het karakter van het fenomeen: het betreft een licht/vuur (fire) in een moeras (marsh). Het volksgeloof verklaarde het fenomeen als brandende zielen van gestorven, ongedoopte kinderen. (8)

Bart Lauvrijs verduidelijkt dat de dwaallichtjes eigenlijk voorkomen boven plaatsen waar organische stoffen tot verrotting overgaan. Ze worden ook “stallichtjes”, “nachtlichtjes”, “droglichtjes” of “stalkaarsen” genoemd. Deze brandende, dwalende zieltjes smeken voorbijgangers om gedoopt te worden. Ze komen niet alleen voor boven poelen en dergelijke, maar ook boven stille en afgelegen heidegronden en weilanden die in nevelslierten gehuld zijn. Het karakter van de dwaallichtjes is nogal tweeslachtig; enerzijds hebben ze de macht mensen te doen verdwalen (volgens de ene overleveringen) en anderzijds hen de weg te wijzen.(9)

Gerlach en Lauvrijs waarschuwen beiden voor de gevaren voor wie in contact komt met onze westerse variant van de moerasgeesten. Men mag hen niet beledigen of naar hen slaan met een stok. Ze dreigen hun slachtoffer immers met vuur te bespuwen. (10) Gerlach benadrukt dat dwaallichtjes de wandelaars juist behoeden voor verdwalen, maar dat men ze geen kwaad mag doen. Ze lichten namelijk op voor een kleine vergoeding, zoals een muntstuk, maar men mag hen niet bespotten, naar hen wijzen, nafluiten of schade berokkenen. (11)

Deze zielen zijn niet alleen omwille van hun locatie verbonden met het element water, maar ook doordat ze graag gedoopt willen worden. Op deze ongedoopte status zullen we zo dadelijk nog terugkomen in verband met de Slavische mythologie.

Online vinden we een verzameling getuigenissen over dwaallichtjes terug in de Vlaamse Volksverhalenbank (<http://www.volksverhalenbank.be>).

Ook Judy Allen somt een aantal fantoomlichtjes op die iemand kunnen doen verdwalen naar een moeras om daar vervolgens in de duisternis achtergelaten te worden. Ook zij geeft een gelijkaardige wetenschappelijke verklaring aan het fenomeen. (12)

Net als de moerasgeesten doordrongen in het mondelinge en geschreven woord van de Russen, had het mysterie van het dwaallichtje ook zijn weerslag op het Westerse geschreven woord: sprookjes werden bevolkt door deze wezens en er werd zelfs een Suske-en-Wiskestrip aan gewijd (Het laatste dwaallicht).

Tot slot vinden we in enkele sprookjes van Hans Christian Andersen een andere tot de verbeelding sprekende moerasbewoner terug, die eveneens een verklarende functie naast haar verhalende rol heeft. Het betreft de Moerasvrouw. Ze wordt ten tonele gebracht in 'Het meisje dat op het brood ging staan' ('The Girl Who Trod on a Loaf'), 'De dwaallichtjes zijn in de stad' en 'Elfenheuvel'. (13) Ze heeft een brouwerij in het moeras (verklarende functie) en veroorzaakt zo 's zomers de mist over de weiden. Net als in de Russische cultuur wordt bij Andersen ook de nadruk op het vuile aspect van het moeras gelegd.

Er bestaan niet alleen overeenkomsten tussen de Russische moerasduivels en westerse dwaallichtjes. Er zijn ook sterke gelijkenissen tussen de rusalki (of waternimfen) en de dwaallichtjes. Dwaallichtjes en rusalki konden net als de vodjanoj mensen het water inlokken om hen te doen verdrinken. Bovendien ontstonden rusalki niet alleen uit vrouwen die een onnatuurlijke of vroegtijdige dood gestorven waren en meisjes die verdronken of voor hun huwelijk gestorven waren, maar ze konden ook ontstaan uit vervloekte of doodgeboren baby's (en dus ongedoopt) of kinderen die ongedoopt gestorven waren. De rusalka en het dwaallichtje hebben allebei het element water gemeen, de ziel van het gestorven, ongedoopte kind en de dubbelzinnige aard, die goede dingen (rusalki stonden in voor de vruchtbaarheid van het land) en slechte dingen kon behelzen. (c)

1.3 Conclusie

Zowel in de Slavische als in onze Westerse cultuur vinden we afweermechanismen tegen de gevaarlijke moerassen of wateren terug in de vorm van geheimzinnige verschijningen die de mens angst moesten inboezemen en die daarin ook slaagden. Hoewel de fenomenen allemaal door de menselijke fantasie gekleurd en er soms in ontsproten zijn, zijn ze wel wetenschappelijk te verklaren. In de Slavische wereld vinden we een afschrikwekkende, monsterachtige moerasduivel terug, met als enig doel het lokken en verdrinken van mensen. We kunnen hem beschouwen als een soort vodjanoj en bijgevolg kunnen we dan verder de parallel trekken met de rusalka. In onze westerse cultuur vinden we echter meer gesofisticeerde verschijningen terug dan de plompe bolotnik, namelijk de dwaallichtjes en zelfs een moerasvrouwje bij Andersen. De dwaallichtjes hebben de misleidende eigenschappen van hun Russische tegenhanger gemeen, maar leunen door hun hang naar het water en hun oorsprong in ongedoopte kinderzieltjes dichter aan bij de Russische waternimf. De bolotnik heeft met de dwaallichtjes het lichtschijnsel gemeen en met het moerasvrouwje de nadruk op het vieze en vuile van de omgeving en het feit dat beiden zich op de bodem van het moeras bevinden en niet erboven, zoals de dwaallichtjes.

Onze cultuur is een beetje dubbelzinnig over de activiteiten van de dwaallichtjes. Enerzijds kunnen ze mensen de weg wijzen, anderzijds kunnen ze hen kwaad berokkenen, onder andere door hen het water in te lokken. Hun verschijningsvorm is in de vorm van een lichtje, wat we ook terugvinden in bepaalde beschrijvingen van de Russische moerasduivels. Maar de opzet van deze Slavische geesten is wel eenzijdig: ze trekken onvoorzichtige voorbijgangers zonder pardon de dieperik in...

2.1 Poludnitsa

Bepaalde activiteiten op een bepaald tijdstip uitvoeren was gevaarlijk. Zwemmen op het middaguur was onveilig omwille van de vodjanoj, die in de wateren huisde. En ook aan het werk op het veld op het middaguur in de genadeloze zon was een gevaar verbonden, namelijk dat van de poludnitsa, die we hier verder zullen bespreken.

De naam van deze Oost-Slavische verschijning is afgeleid van ‘poludennyj’ (полуденный), wat ‘middag-’ betekent en dan ook de kern van haar wezen vormt.

Het betreft een vrouwelijke geest: een jonge, mooie, erg lange dame in schitterende witte kleding. Haar verschijning is heel tijdsgebonden; ze laat zich namelijk alleen op het middaguur zien. Tijdens de oogst werd doorgaans van ‘s morgens vroeg tot ‘s avonds laat doorgewerkt, zonder onderbreking of rust. Wanneer iemand doorwerkte, riskeerde hij aangevallen te worden door deze geest. De enige manier om aan haar te ontkomen, eenmaal ze verschenen was, was haar zoet te houden met een verhaaltje. Het slachtoffer moest haar namelijk van begin tot eind, zonder iets weg te laten, over het “lijden van het meel” vertellen. De lijdensweg van het meel beschrijft de weg die het meel aflegt van zaadje tot het eten van het brood. Dat zou namelijk een hele lijdensweg voor de aren zijn. Na dit verhaal aanhoord te hebben, zou de middaggeest verdwijnen.

131

De poludnitsa heeft verschillende overeenkomsten met de veldgeest of poljevoj: ze is de hoedster van de akker en zorgt voor de vruchtbaarheid en het rijpen van de gewassen. Ze heeft ook een vast attribuut: een grote braadpan of soms een zeis. De pan is een typisch vrouwelijk attribuut; het is dan ook een vrouwelijke geest die vaak aan maaisters verscheen en de zeis is een attribuut dat naar de landbouw verwijst. Deze geest werd ook in andere vormen waargenomen, namelijk in de gedaante van een angstwekkende, verwilderde en verwaaide oude vrouw, met lange armen.

Vrouwe Middag verschijnt op de grenzen tussen de akkers tijdens de bloei en het rijpen van de graangewassen en beschermt ze tegen de brandende stralen van de middagzon, wat haar goede kant omvat. Ze

heeft anderzijds de macht alles te verbranden met haar grote hete braadpan, wat dan weer haar kwade kant behelst. Zij is zeer gevaarlijk voor mensen. Ze bewaakt immers de bloeiende gewassen tegen vernielzuchtige voorbijgangers en kinderen: ze zorgt ervoor dat niemand in die periode het veld ingaat en de gewassen plat drukt. Wanneer ze toch kinderen op de akker aantreft, lokt ze hen dieper het veld in en laat hen verdwalen. Ze fungeert dus duidelijk als afschrikmiddel voor kinderen en als veiligheidsmechanisme tegen een slechte oogst door menselijke tussenkomst.

Een variant van deze geest leeft in de moestuin. Daar bewaakt ze de groenten tegen onverwachte aanvallen van kinderen.

Waar de activiteiten van de poludnitsa op neer komen is dat ze vrouwen die overdag op het veld werken een zonnesteek bezorgt, wat eigenlijk de natuurlijke verklaring is van het fenomeen. Er werd verteld dat ze hun hoofd vastpakte en ronddraaide, wat tot helse pijnen in de nek leidde. De logische verklaring hiervoor is dat de oververmoeide en uitgeputte maaisters duizelig en onwel werden door de arbeid in de meedogenloze hitte. Sommigen geloofden zelfs dat de boosaardigste middaggeesten het hoofd van degene die op de middag op het veld werkte helemaal kon losdraaien of hen dood kon kietelen.

Er werd ook van deze vrouwelijke verschijningen gezegd dat ze op de middag op weg gingen met hun zeis (hun tweede attribuut) in de aanslag en letterlijk iedereen neermaiden die hun pad kruiste. Sommigen konden zelfs het dorp bezoeken. Daarom werden vroeger alle luiken gesloten op de middag, zodat de kwade geesten niet naar binnen konden kijken. We zouden kunnen stellen dat de middag het equivalent van het nachtelijke spookuur is voor de poludnitsa. Sommigen beweerden zelfs dat ze de beenderen van haar slachtoffers één per één zou breken.

Soms wordt de rusalka verward met Vrouwe Middag, omdat beiden vrouwelijke verschijningen zijn die in het veld in witte kledij verschijnen, wanneer de korenaren rijpen. Beiden houden ervan voorbijgangers te kietelen, maar ze zijn echter niet dezelfde. Ze staan allebei voor vruchtbaarheid.

De poludnitsa is één van de oudste mythische wezens in de Slavische folkloristische opvattingen. Ze is verbonden met de Oer-Slavische periode en is bekend bij Oost- en Westslaven. Ze verenigt de primitieve

eigenschappen van de godheid van de zon (element vuur) en die van de vruchtbaarheid van het land (element aarde) in zich. Andere namen waaronder ze bekend is, zijn ржица ('rzjitsa') en ржаница ('rzjanitsa'). Een verklaring voor haar witte kledij is dat de witte kleur in het oude Rusland de kleur van de rouw was. (15)

Manfred Lurker vermeldt in zijn *Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons* de Psezpolnica. Dit is een demon die hij in de Servische volksverhalen situeert. Haar tegenhangster in Polen is de Poludnica. Deze vrouwelijke geestverschijningen doen hetzelfde als hun Russische variant: gedurende de oogstperiode straffen ze mensen die op het middaguur op het veld werken. "She [...] drives people off their heads, weakens their limbs or cuts their heads off with a sickle." Hij merkt op dat ze wordt voorgesteld als een vrouw met zwart haar of soms zelfs als een wervelwind. (16)

2.2 Vrouwe Middag in het Westen

De poludnitsa werd ook in Tony Allans 'mythisch bestiarium' opgenomen. Hij benadrukt dat zij voor de Russen en Polen tegenwoordig vooral gezien wordt als de personificatie van de zonnesteek. Een verwante geest vond hij in de Duitse deelstaat Brandenburg, namelijk de Roggenmuhme of Vrouwe van de Rogge. Deze vrouwelijke verschijning ontvoerde kinderen die op warme zomerdagen door het hoge gras wandelden.

Vrouwe Middag mag volgens deze zelfde auteur niet verward worden met de Demon van de Middag, die de vroege kerkvaders kwelde en geassocieerd werd met een soort apathisch gevoel van kosmische nutteloosheid dat vooral rond het middaguur de kop op stak. (17)

Het weglokken en doen verdwalen van onvoorzichtige voorbijgangers lijkt een constante te zijn in de plagerijen van de demonen. De Ijesjij probeerde immers ook mensen te doen verdwalen. In de voorloper op dit artikel zagen we dat ook de poljevoj mensen vaak de verkeerde weg wees en hen het moeras inlokte.

2.3 Conclusie

Vrouwe Middag verenigt twee aspecten als garantie voor een goede oogst in zich: enerzijds is zij een afschrikmiddel voor mensen die bloeiende planten zouden vernielen en anderzijds is zij de hogere entiteit die de macht heeft de vruchtbaarheid over het land te beheersen. Bovendien behelst zij nog een humane waarschuwing: werken op de middag zonder uit te rusten in de genadeloze zon is verboden. Haar verschijning beperkt zich niet tot de Russische traditie, maar kent ook varianten bij de Serven, Polen en zelfs Duitsers.

3. Vergelijking met Vlaanderen

De Slavische – en meer bepaald de Russische – demonen waren in het leven geroepen om bepaalde fenomenen te verklaren en om mensen te behoeden voor gevaar: wanneer een kwade geest op een gevaarlijke plek huisde, zou die plek gemeden of met voorzichtigheid betreden worden.

De veldgeest, Vrouwe Middag en de bosgeest hielden zich onledig met voorbijgangers te misleiden en te doen verdwalen. Maar de activiteiten van de Slavische demonen konden een kwaadaardiger karakter krijgen dan louter pesterijen, wanneer ze mensen trachten te doden (bv. poludnitsa) of te verdrinken (moerasduivel, rusalka, vodjanoj).

De westerse wereld kende ook zijn eigen systeem van veiligheidsmechanismen. In Vlaanderen kent elke streek wel zijn eigen plaatselijke legenden en verhalen die sporen van dergelijke fenomenen bevatten. Zowel volwassenen als kinderen hechtten geloof aan deze waarschuwende getuigenissen. We gingen op onderzoek uit om te kijken welke vergelijkingen er met Vlaanderen bestonden.

We kwamen tot de ontdekking dat de opdeling van oude geesten volgens de vier elementen niet alleen op de Russische folkloristische traditie toepasbaar is. We vonden ook eenzelfde tendens in Vlaanderen terug: elke entiteit kon wel aan een natuurelement verbonden worden.

Lieven K. Cumps deelt de West-Vlaamse geestenwereld namelijk eveneens op in watergeesten, aardgeesten, vuurgeesten en luchtgeesten. De dwaallichten, die wij bij de watergeesten ondergebracht hadden, deelt hij echter in onder de vuurgeesten, omdat hij de nadruk legt op het lichtverschijnsel en niet op de locatie of het uiteindelijke doel van

de wezens. (18)

Het waterduivelmotief is in de West-Vlaamse volkscultuur goed bekend. De verhalen die opgetekend zijn vallen uiteen in twee categorieën. Enerzijds is er de watergeest die een uitgesproken plaaggeest is en voorkomt in de gedaante van een spookdier (bv. een hond) en anderzijds is er de andere variant die niet nader omschreven wordt, maar in het water zit en met kettingen rammelt. Net als de Russische moerasgeest gaat hij op in zijn omgeving. Deze kettingen zijn een interessant attribuut. We kunnen ons de vraag stellen waaraan hij vastgeketend was. Kinderen werden gewaarschuwd tegen de waterduivel, zodat ze niet te dicht langs grachten of beken zouden lopen. (19)

Er bestaan ook varianten onder de waterduivels, met een afwijkende naam, bijvoorbeeld de Flabbaart, Osschaart en Slabbaart. Van de Osschaart werd verteld dat hij iedereen 's nachts wakker hield door lawaai te maken met zijn kettingen en van de Slabbaart dat hij mensen aan de waterkant opwachtte om ze bij verrassing in het water te gooien. (20)

Onder de geesten die verbonden zijn aan de aarde, rekent Cumps kaboutertjes, rode ventjes en duiveltjes. Deze aardgeesten knappen allerlei klussen op voor de mensen. De traditie schrijft voor dat je ze wel werk moet geven, want alleen zo houden ze op kwaad te doen. (21) Aan het element vuur verbindt dezelfde auteur de vuurbollen en het spookvuur. Vuurbollen verdwijnen wanneer men ze nadert en het spookvuur is een 'vals' of onecht vuur dat brandt zonder te verwoesten. (22) Hier zien we onmiddellijk het bijbelse verband (Exodus) met de brandende doornstruik die niet door het vuur verteerd werd en eigenlijk een goddelijke manifestatie was.

Onder de luchtgeesten vermeldt Cumps allerlei door de lucht vliegende wezens, zijnde de Varende Vrouw, de Duitse Schaper, de Hellewagen en de Zwevende kar en ten slotte ook spoken en plaaggeesten. De Varende Vrouw is te localiseren in windstormen en wervelwinden. Dit doet ons denken aan één van de omschrijvingen die Lurker aan de poludnitsa gaf. De Duitse Schapers zijn een soort tovenaars die de kunst beheersen om te vliegen. De Hellewagen (een dankbare kinderschrik) en Zwevende kar zijn eveneens door de lucht vliegende zaken. (23)

We kunnen concluderen dat we in Vlaanderen eenzelfde afweermechanisme hadden tegen onveilige plaatsen als in Rusland, namelijk de dreiging van een demon die op de onveilige plek huisde en zat te wachten op een onvoorzichtige voorbijganger. Net als bij de

Slaven vinden we hier ook regionale verschillen terug die zich uiten in een afwijkende of andere naam en in verschillende beschrijvingen of getuigenissen.

Tot slot kunnen we stellen dat de vergelijking tussen onze Westerse en de Slavische cultuur (en andere) nog lang niet af is. Zo vinden we in de Schotse traditie de kelpie terug, een plaaggeest die lijkt op een bruin paard. Soortgelijke wezens kwamen ook voor in Wales, Ierland en Scandinavië. De kelpie beheerst de kunst om van gedaante te veranderen. Hij komt in de buurt van lochs en rivieren voor en is dus verbonden met het element water. Hij streeft eenzelfde doel als de bolotnik, rusalka, vodjanoj, dwaallicht en onze Vlaamse watergeest na: een slachtoffer het water insleuren. Bovendien wordt in één van Cumps' getuigenissen de Vlaamse waterduivel als een paard omschreven. (24) Gewoonlijk wacht hij zijn slachtoffer netjes opgetuigd en gezadeld op aan de rand van een loch. Wanneer een voorbijganger het paard bestijgt, stort hij zich in het water om de ongelukkige te verdrinken. Kelpies zouden mensen ook opeten, stormen aankondigen met hun gehinnik of ze zelfs veroorzaken. Ze zouden ook de macht hebben rivieren te doen overstromen. Volgens de Russische traditie zorgde de watergeest zowel voor overstromingen als voor de verdrinkingsdood van onvoorzichtige zwemmers. (25) Tot slot kunnen we alleen maar besluiten dat een grondige vergelijkende studie van de veiligheidsmechanismen die in het volksgeloof in de vorm van demonen voorkwamen, uiterst interessant materiaal kan opleveren voor de onderzoeker die in deze materie zijn tanden wil zetten.

1. Voetnoten

(1) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 16.

(2) КАЛАШНИКОВ, (В.). Славянская мифология. Москва, Белыйгород, 2009, p. 24.

(3) ЕРЕМЕНКО, (М. В.). Славянские боги. Москва, АСТ, 2009, p. 290.

- (4) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). В краю домовых и леших. Персонажи русских мифов. Москва, ОГИ, 2009, p. 108.
- (5) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 350.
- (6) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 350.
- (7) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 350-351.
- (8) GERLACH, (W.). Lexicon van het bijgeloof. Van Abracadabra tot Zwarte Kunst. Amsterdam, Bert Bakker, 2000, p. 77.
- (9) LAUVRIJS (B.). Een wereld vol bijgeloof. Van abracadabra tot de zwarte kat. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2007, p. 345-346.
- (10) LAUVRIJS (B.). Een wereld vol bijgeloof. Van abracadabra tot de zwarte kat. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2007, p. 346.
- (11) GERLACH, (W.). Lexicon van het bijgeloof. Van Abracadabra tot Zwarte Kunst. Amsterdam, Bert Bakker, 2000, p. 78.
- (12) ALLEN, (J.). Fantasy Encyclopedia. Boston, Kingfisher, 2005, p. 41.
- (13) ANDERSEN, (H. C.). Andersen's Fairy Tales. New York, Grosset & Dunlap, 1945, p. 83-88 en <http://nl.wikipedia.org/wiki/Moerasvrouw>.
- (14) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 233.
- (15) ЛЕВКИЕВСКАЯ, (Е. Е.). В краю домовых и леших. Персонажи русских мифов. Москва, ОГИ, 2009, p. 119-123 en Мифы русского народа. Москва, Астрель, 2010, p. 354-356 en 235-6, Калашников, (В.). Славянская мифология. Москва, Белыйгород, 2009, p. 39 en PHILLIPS (C.). e.a. Forests of the Vampire. London, Duncan Baird Publishers, 1999, p. 74.
- (16) LURKER, (M.). Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons. London/New York, Routledge, 1989, p. 290.
- (17) ALLAN, (T.). Het mythisch bestiarium. Alphen aan den Rijn, Atrium, 2009, p. 243.

(18) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 33-34.

(19) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 47- 48.

(20) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 57 en 102-103.

(21) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 59.

(22) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 77-78.

(23) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 81-91.

(24) CUMPS, (L. K.). Gecommentarieerde sagenverzameling uit de streek van Zuid-Brugge en omgeving. Tielt, Uitgeverij E. Veys, 1970, p. 92 en 99.

(25) ALLAN, (T.). Het mythisch bestiarium. Alphen aan den Rijn, Atrium, 2009, p. 232-233.